

Barcy Magdolna

Konfliktusok és előítéletek

A vonzások és taszítások világa

ORIOLD ÉS TÁRSAI • Budapest, 2012.
KIADÓ ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

Tartalom

BEVEZETÉS	9
-----------------	---

I. BEVEZETÉS A KONFLIKTUSOK VILÁGÁBA

Bevezetés	13
Konfliktusmegközelítések, különböző konfliktusfelfogások	13
A konfliktusok megítélésének változó módjai, konstruktív és destruktív, belső és külső konfliktusok, a válság kialakulása	14
A konfliktusok kiváltó okai, a relatív depriváció elmélete. Együttműködés és versengés, tisztességes és tisztességtelen verseny	19

II. A KONFLIKTUSOK PSZICHOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

Bevezetés	27
A társas konfliktusok rétegei	29
Intrapszichés konfliktusok: a korai kötődés fontossága, elsődleges és másodlagos konfliktusok, énvédő mechanizmusok	29
Megküzdési stratégiák és a társas kihívások	33
A kölcsönös függés elméletei	38
Az együttműködést elősegítő tényezők, döntési stratégiák	41
Interperszonális konfliktusok	46
Az interakcionista megközelítés (kapcsolati szabályozás, szerepviselkedés, kommunikációs akadályok)	46
A célok konfliktusa, a konfliktus eszkalálódása (kényszerített válaszlépések, védekezés–támadás, harc–fenyegetettség, spirálhatás), narratív konstrukciók	50
A csoport szintjén jelentkező konfliktusok	54
Csoporton belüli konfliktusok (csoportdinamika, konformitás, csoportkohézió)	54
A csoport vezetésével kapcsolatos konfliktusok, frusztráció-agresszió ..	58
Befolyásolás – kérés és kényszerítés, engedelmesség és ellenállás	62

Agresszió és csoport	66
Lázadás	66
A társas kirekesztettség hatásai (antiszocialitás, versengés, kognitív teljesítmény, önszabályozás, érzelmek, agresszió, önzés, ellenségesség) ..	67
Döntések társas térben: csoportdöntések, csoportgondol(kodás)	69
Speciális konfliktusok a csoportok és a személyiség szintjén	73
A csoport fejlődésének fázisai és a konfliktusok	73
Reális és irreális folyamatok a csoportokban, tudattalan konfliktusok (munkaszint és „mintha”-szint)	76
Az optimális mértékű különbözőzés elmélete, az összetartozás és a beolvadás egyensúlya, identitás és identitáskonfliktusok	78

III. CSOPORTKÖZI VISZONYOK ÉS A KONFLIKTUSOK

Bevezetés	87
Csoportközi konfliktusok kialakulása	88
A csoportok versengő hajlama (mi-ők, Saját csoport-Másik csoport, barátok-ellenségek, fölérendelt célok, koalíciók)	88
A csoportközi konfliktusok kiterjedése	95
Termékeny és terméketlen konfliktusok s kezelhetőségük	95
Csoportközi konfliktusok eskalációja, rosszindulatú társadalmi konfliktusok, önmagukat teljesítő jóslatok	99
Nemzetközi társadalmi konfliktusok	102
Hatalom és társadalmi konfliktus	102
Nemzetközi konfliktusok, hidegháború, veszélyes politikai játszmák. .	104
Az elrettentés politikája	106

IV. KONFLIKTUS ÉS ELŐÍTÉLET

Bevezetés	113
Az előítéletesség különböző megközelítései	114
Az előítélet-kutatások normatív kezdetei (Adorno és Allport)	114
A csoporttagság, a kognitív folyamatok, az identitás mint előítéletképző tényezők (Tajfel, Turner)	116
„A megismerés szögesdrótjai”, az előítéletesség folyamata: feltételezések, attribúciók, leegyszerűsítő gondolkodás, tipizálás	118
Az előítéletesség funkciói	124

A kategorizáció következményei (Tajfel): az előítélet funkciói (az én védelme, öngazolás, a pozitív társas identitás szükséglete, egocentrizmus-etnocentrizmus)	124
Előítélet mint a csoporthoz tartozás interiorizációja: az előítéletek kinyilvánítása és normákhoz való igazítása. „Ki csahol együtt a farkával?”	126
A csoportközi érzelmek elmélete: csoporttagság, társas identitás (harag-erő-fenyegetettség-gyengeség percepciója), cselekvési tendenciák (elkerülni, szembeszállni, népirtás)	129
Az előítéletesség folyamata és következményei: rasszizmus, diszkrimináció	133
Izmusok, PC beszédmód	133
Rasszizmus, kulturális rasszizmus, underclass rétegek	135
Meta- vagy neorasszizmus, racializáció, rejtett előítéletek	138
Előítélet és identitás	141
Kényszeridentitás, az identitással kapcsolatos megküzdési stratégiák	141
A kisebbségi státusz következményei – társadalmi feszültségek	143
Határképző folyamatok interetnikus találkozásoknál	145
Serdülő roma gyerekek identitásstratégiái.	149
 V. A KONFLIKTUSOK KEZELÉSE, BEAVATKOZÁSI, MEGOLDÁSI MÓDOK	
Bevezetés	157
Konfliktusok kezelése a fölérendelt céloktól a deszegregációig	159
A negatív sztereotípiák megváltoztatása, mozaikmódszer és Pygmalion-effektus az iskolában.	159
Amikor nem sikerül a fölérendelt célokat megtalálni	163
Ismét a kategorizáció segít, ha segít – deszegregációs programok.	166
Az együttcselekvési szándék kialakítása és az integratív egyezkedés eszközei: a személyesség szerepe.	167
Keményebb és békésebb tárgyalási módszerek	170
Az egyoldalú előnyök biztosításának szociálpszichológiai eszközei, kompetitív kiindulású alkudozás, a keménység politikája	170
Kooperatív kiindulású tárgyalások menete, a megállapodások jellege	173
Fenyegetések és tárgyalások, a nyílt konfliktusok előnyei, a harmadik fél szerepe – konfliktus és hatalom.	177

Etnopolitikai konfliktusok és kezelési módjaik	181
Nemzetépítő és államépítő stratégiák az állam, egy anyaország és egy kisebbségi csoport esetében.....	181
Az asszimilációs és az integrációs szemlélet	184
Antirasszizmus és az empowerment	188
A pozitív diszkrimináció	190
Zárszó	193
Fogalmak	199
Irodalom	205
Irodalom folyóiratokban	211

Agresszió és csoport

Ennek a fejezetnek az a célja, hogy Ön tovább haladjon a konformitás és engedelmesség fonalán és megismerkedjen a csoportbefolyásolás olyan eseteivel, melyek hatására az emberek szélsőségesen vagy éppen óvatosan kezdenek viselkedni.

Lázadás

Az előző lecke gondolatmenetét folytatva először is nézzük meg azt, hogyan lehet mégis ellenállni a csoportnyomásnak? Asch a kísérletében azt találta, hogy ha egyetlen „szövetségese” is akadt a kísérleti személynek a kérdéses helyzetben, meredeken csökkent a konform válaszok száma. Hasonlóan: Milgram is alkalmazott ilyen beavatottakat, akik – látszólag – megtagadták a vezetőnek az engedelmséget. Ezt látva a kísérleti személyek 90 százaléka abbahagyta a fájdalmasnak vélt áramütések adását az áldozat számára (Forgas 1989). Tehát a társas helyzet ellenkező előjellel is befolyásolhatja az egyes embert abban, hogyan dönt vagy viselkedik. Mikor következhet be ellenállás, a befolyásnak való engedetlenség? Ha:

- meg lehet vitatni a többiekkel az egyéni kételyeket;
- a bizonytalanok időt kapnak, hogy a többiekhez igazodva döntsenek;
- eleve a személyes értékrend elleni tettekre kéri fel az illetőt;
- modellt látnak arra, hogy lehet megtagadni is az engedelmséget;
- a csoportban vannak „ellenálló” szerepű emberek, akik már vettek részt korábbi akciókban is.

Tehát a lázadáshoz is kell a csoporthoz való lojalitás, bízni kell abban, hogy a többiek is azt követik, amit mi, illetve felbátorodni azon, hogy a többiek is mernek valamit, avagy hogy a többieket követve helyesen fogunk dönteni.

FONTOS

„Az engedelmség nem jogi, hanem erkölcsi, vallási vagy politikai okból történő megtagadása mindig kollektív cselekvés, amelyet a közösség értékei, valamint tagjaink kölcsönös részvétele igazol.”

(Walzer 1970, idézik Atkinson és mtai 1999, 541)

A társas kirekesztettség hatásai (antiszocialitás, versengés, kognitív teljesítmény, önszabályozás, érelmek, agresszió, önzés, ellenségesség)

Az előző fejezetekben a kölcsönös függést mint az egyént befolyásoló, s inkább korlátozó tényezőt tárgyaltuk. A függés azonban előnyt is jelent; mint *társas szükséglet*, a valahová tartozás vágya az egyik legfontosabb emberi motiváció. Ennek kielégítése rendszeres interakciót, állandó kapcsolatokat igényel. Ausztrál tudósok egy laboratóriumi kísérletet terveztek, melyben azt nézték, mi történik, ha megvonják néhány embertől ezt a szükségletet, és *társas kirekesztettségbe* „taszítják” őket (Baumeister, Twenge és Ciarocco 2006). Csoportból való kirekesztést imitáltak, amikor a tagok kvázi elutasították őket. Az eredmények azt mutatták, hogy az elutasított emberek *antiszociálisan* kezdtek viselkedni:

- Agresszívek, kritikusak lettek, sértegették a többieket. Ráadásul nemcsak azokat, akiktől ők is sérelmeket szenvedtek el, hanem ez a negatív hozzáállás irradiált, szinte mindenkire vonatkozott, akivel épp kapcsolatba kerültek.
- A visszautasítottság feletti sérelem nemcsak agresszióban nyilvánult meg, de *szabályszegő, szabálykijátszó* viselkedésben is (pl. az elutasított emberek csaltak a feladatok teljesítésekor), valamint versengésben (ők egy *új partnerrel együttműködés helyett versengő, ellenséges stratégiát* alkalmaztak).
- Az ellenségesség abban is tetten érhető volt, hogy *kevesebb proszociális (barátságos, segítőkész, támogató) gesztust tettek* a többiek felé, mint korábban, vagy mint azok, akiket befogadtak a többiek: a csoport által elutasítottak nem, vagy elutasítóan reagáltak mások segítség- vagy szíveségkéréseire. Az még érthető lenne: ahelyett, hogy igyekeztek volna visszahódítani a többieket s megkedveltetni magukat, sértettségükben elutasítóak voltak az őket kirekesztőkkel szemben. De az már nem, hogy egy magas státuszú nem csoporttaggal (a kísérletvezetővel) is barátság-

talán viselkedtek. Ahelyett, hogy megörültek volna egy ígéretes baráti kapcsolat lehetőségének, csak szerény mértékben voltak képesek nagyvonalúak lenni.

- Igen megemelkedett az *önkárosító* viselkedési elemek száma: a kirekesztettek olyan dolgokat csináltak, amiket általában nem nagyon tanácsos tenni: túlzott kockázatot vállaltak, ártalmas cselekedeteket végeztek, megfontolatlan választásokat tettek.

FONTOS

„A társas kirekesztettség élménye ostobává, önzővé, impulzívává és érzelem nélkülivé teszi az embereket... Eredményeink arra vallanak, hogy a civilizált ember meghatározó vonásai – mint intelligens, ésszerűen gondolkodó, önkontrollal rendelkező, mások javával törődő és jövőorientált – annak függvényében érvényesek, hogy mennyire érzi magát a társas mátrix integráns részének. Az ember sokkal nagyobb mértékben társas lény lehet, mint azt valaha képzeltük.”

(Baumeister, Twenge és Ciarocco 2006, 208)

Mindezek az eredmények *nem általában a negatív érzelmeknek* tulajdoníthatók (ha pl. más, nem társas jellegű negatív hírt közöltek a kísérleti személyekkel, nem mutatkoztak a fenti hatások), hanem kifejezetten *a szociális elutasításból, a kötődéstől való megfosztásból fakadnak*.

Ezért ellenőrizték, hogy az antiszociális reakciókban mennyi az érzelmek és mennyi a kognitív folyamatok hatása. Úgy találták, hogy *nem az érzelmek felelősek az ilyen viselkedésért*, inkább a gondolkodási, információfeldolgozási hiányosságok. Egyértelműen kimutatható volt, hogy az emberek gondolkodási képessége csökken, ha társas kirekesztettséget tapasztalnak. Főként az információk felidézésében, felhasználásában teljesítenek alul az elutasított emberek (az új információk kódolása változatlan), romlik a logikus gondolkodás és az önszabályzás, azaz a magasabb rendű folyamatok teljesítésének képessége is.

Tehát ha valakit kilöknek a társas közegből, *szétesik, szétilálódik az Én kognitív működése is*, mivel a csoporthoz tartozás érzése is az Énhez kötődik. *Az antiszociális, versengő, önző viselkedés ezek szerint összefügg a kiközösítés-*

sel. Ilyenkor frusztrálódik a valahová tartozás szükséglete, csökkennek a belső fékek, és a személy úgy érezheti, nem érdemes áldozatokat hozni a többiekért.

A *fogolydilemma-helyzetben* is megjelentek ezek a különbségek (Tice, Twenge és Schmeihel 2006, Catanese és Tice 2006). Úgy találták, hogy az együttműködést választó ember eredményes lehet, ha a partnere is együttműködik vele, de ha nem, akkor kiszolgáltatottá válhat, a partner legyőzheti őt. A versengő stratégia megvédi az illetőt attól, hogy kihasználhatóvá váljék, hisz épphogy ő élhet vissza a partner bizalmával, és kiugró nyereséget is elérhet ilyenkor. Ha mindkét fél a versengő magatartást választja, akkor a rendszer összezár, és mindketten veszítenek. A kísérleti eredmények szerint a kirekesztettség közel kétszeres gyakoriságú ellenséges reakciót indukált.

Döntések társas térben: csoportdöntések, csoportgondol(kodás)³

A szociálpszichológiai kísérletek tanúsága szerint a csoporttagság az egyéni kockázatvállalás, az érzelmi reakciók terén bizonyos feltételek mentén azt eredményezik, hogy a csoporttagok nagyobb kockázatot vállalnak, szélsőségesebben reagálnak, ám bizonyos más feltételek esetén épphogy mérsékeltebben viselkednek, mint egyénileg. A csoport hol elszurkítja a véleményeket, hol meg erőteljesen polarizálja. A konfliktusok megértésében az utóbbit kell részletesebben szemügyre vennünk.

A *mérséklő-szurkító hatás* olyankor jelentkezik, amikor alapos eljárási szabályokkal (napirend, lépések előzetes meghatározása stb.) egy kisebb csoport tagjai megosztják egymással szempontjaikat, véleményüket, fokról fokra mérlegelnek. Ilyen középutas döntésekre akkor van nagyobb esély, ha már kezdetben nem nagyon voltak élesek a különbségek, nagyjából egyenletesen osztottak meg a csoporton belül az ellentétek, s mód van arra, hogy megértsük a többi tag szempontját, indítékait, érveit. Ha mindez együtt van, akkor a tagok véleményei egyenként mérsékeltebbek lesznek, mint az egyezkedés kezdetén.

Az esetek többségében azonban nem kiegyensúlyozott a tagok álláspontja, gyakran csak egy kisebbség bizonygat valamit (mint pl. a *12 dühös ember* c. filmben) a többséggel szemben, vagy mindenki igen szélsőséges álláspont-

3 Az angol „groupthink” kifejezést általában „csoportgondolkodásként” fordítja a magyar szakirodalom. Valószínűleg pontosabb – és Janis akaratának megfelelőbb – lenne a „csoportgondol”, az orwelli „duplagondol” („doublethink”) mintájára.